

STANJE RAZUMLJIVOSTI IN RAZUMEVANJA NA SLOVENSKEM. PRIMER NACIONALNEGA PREVERJANJA ZNANJA

0 UVOD

V pričujočem prispevku se bomo osredotočili na različne oz. prevladujoče smeri jezikoslovja, kakršne je opaziti predvsem v zadnjih tridesetih letih na Slovenskem. Beseda jezikoslovje bo razumljena izključno v povezavi z razumevanjem samega jezika, rabo knjižnega jezika in normiranjem oz. preskripcijo, ki je vezana na knjižni jezik.

Ob pregledu različnih obravnav vlog knjižnega jezika se bomo predhodno bežno dotaknili tudi teorije stališč do jezika, ki posredno kaže na najrazličnejša stališča do (knjižnega) jezika, kakršna lahko zaznamo tako pri jezikoslovcih kot splošnih govorcih.

1 TEORIJA STALIŠČ DO JEZIKA

Teorija stališč temelji na mentalistični teoriji o naravi stališč, ki stališča označuje kot posredujočo spremenljivko med dražljajem, ki vpliva na osebo, in odzivom – gre za neke vrste stanje pripravljenosti osebe, da se na določen dražljaj odziva tako ali drugače.¹

Kljub temu da večina strokovnjakov priznava relevantnost jezikovnih stališč za jezikovne spremembe, redki vključujejo posebne analize stališč v svoje projekte, kar je presenetljivo tudi glede na to, da vodilni strokovnjak področja William Labov veliko pozornost posveča t. i. problemu vrednotenja tako v svojem teoretskem (prim. Weinrich idr. 1968; Labov 1972) kot praktičnem delu [...]. (Bitenc 2016: 42)

Prepoznavanje in poznavanje stališč do jezika je nujno za vse, ki se ukvarjajo z uporabnim jezikoslovjem, saj lahko tako dobimo res uporabne in koristne smernice pri samem poučevanju tako šolajoče se mladine kot pri izobraževanju učiteljev. Koristno pa je tudi za druga področja.

Spoznanja so lahko dragocena za jezik v povezavi s pravom in medicino ter na številnih drugih področjih, ki so povezana z jezikovno raznolikostjo, posebno v primerih,

* mojca.smolej@ff.uni-lj.si

1 Teorija stališč do jezika je na Slovenskem še nekoliko neuveljavljena. Omeniti pa je treba vsaj dve jezikoslovki, ki sta nanjo opozorili v svojih delih. Prva je Petra Jerovšek, ki je v diplomskem delu *Jezikovna stališča mladih do slovenščine in nemščine na avstrijskem Koroškem* (2014) obravnavala premalo raziskano problematiko sodobnega položaja mladih koroških Slovencev na Avstrijskem, druga pa je Maja Bitenc, ki se je s teorijo stališč do jezika ukvarjala v doktorskem delu *Variantnost govornje slovenščine pri geografsko mobilnih osebah* (2016). Obe ugotavljata, da je teorija stališč do jezika le redko vključena v katero koli jezikovno načrtovanje.

ko govorne skupnosti različno sprejemajo različne jezike oz. jezikovne varietete. Ne poznati teh stališč je tako, kot da zdravnik ne bi poznal ljudskih imen za bolezni oz. ljudskih prepričanj o njih. (Bitenc 2016: 42)

1.1 Trodelnost stališč do jezika

Preučevanje stališč do jezika kaže trodelnost, saj naj bi vsebovalo kognitivno, čustveno in vedenjsko sestavino. Kognitivna komponenta se odraža predvsem skozi različna razumevanja, dojetanja, prepričanja itn. o ustroju »sveta« (npr. znanje angleščine je danes za preživetje in uspeh nujno; slovenske radijske postaje morajo predvajati določen odstotek slovenske glasbe).

Čustvena komponenta se razkriva skozi čustva govorca do določenega pojma ali stvari (objekta), na katero je usmerjeno mišljenje oz. zavest (npr. slabšalen odnos do ljudi, ki ne govorijo brezhibno slovensko in prihajajo iz bivših republik Jugoslavije; navdušenost nad narečno popevko).

Čustvena komponenta je neobhodno povezana z vedenjsko, saj predvideva določene odzive, določena dejanja (npr. v šoli se angleščine začnajo učiti že v prvem razredu; sprejetje zakona o obvezni kvoti slovenske glasbe na radijskih postajah).

Če še enkrat povzamemo, zakaj je preučevanje omenjenih treh komponent tako pomembno, je nujno poudariti, da poznavanje stališč do jezika v prvi vrsti ponuja smernice samemu jezikoslovcu, ki se ukvarja z jezikovnim načrtovanjem. Brez poznavanja oz. zavedanja lastnih stališč lahko jezikovno načrtovanje kaj hitro zapade v neke vrste jezikovno diktaturo (preskripcijo enega samega človeka ali skupine). Poznavanje stališč do jezika ima tudi širšo družbeno težo, saj so odnosi ali stališča do jezika in sociokulturne norme del komunikacijske kompetence, kot take pa imajo torej velik vpliv na znotrajdružbene interakcije (reakcije) bodisi kot povzročitelj ali posledica. V nadaljevanju se bomo posvetili stališčem do jezika v povezavi s tremi različnimi smermi: akademijsko preskripcijo, jezikovnim liberalizmom in ljudsko preskripcijo.

1.2 Akademijska preskripcija

Izhajajoč iz teorije stališč do jezika smo lahko na Slovenskem zaznali različne težnje jezikoslovcev (in navsezadnje tudi splošnih govorcev) pri oblikovanju knjižnega jezika, pri razumevanju njegove funkcije in pri razumevanju ostalih (neknjižnih) oblik jezika.

Najmočnejša smer na Slovenskem, ki smo jo lahko zaznali (in jo do neke mere še vedno lahko zaznavamo) pri razumevanju vloge knjižnega jezika, torej pri tem, kdo je tisti, ki lahko določa obliko knjižnega jezika, je tako imenovana akademijska preskripcija. Natančno jo pojasnjuje mnenje, ki ga je leta 1987 zapisal Jože Toporišič: "Na ljudi zunaj Akademije pa seveda nikakor ne gre misliti, saj je pravopis vendar akademijska, ne pa slovenska vsenarodna zadeva (ali tudi zadeva katedre za slovenski knjižni jezik in stilistiko)." (Toporišič (1987) 2007: 136)

Navedeni citat nakazuje razumevanje jezika (predvsem knjižnega) kot znanstvenega konstrukta, ki je od ljudstva lahko odmaknjen in kot tak pri rabi povzroča nemalo

težav (npr. celo strah pred rabo lastnega jezika). Predvideva lahko oblike, ki jih v realnem govoru ni zaznati, ki so govorcem nerazumljive in zato težje obvladljive.

EksPLICITNA norma tako v opisni kot v predpisni obliki zajema manjši del jezikovne realnosti, veliko tega, kar vsebuje, pa v realnem jezikovnem dogajanju tako rekoč ni. Vendar to ni edini problem z eksPLICITNO normo. Ponavadi ob zapovedih zaželenega uresničevanja jezikovnih izbir vsaj implicitno vsebuje tudi druge predpostavke o zaželenem vedenju, v sporazumevalnem in družbenem smislu. (Stabej 2008: str. 92)

1.3 Jezikovni liberalizem

Kot povsem nasproten pristop k razumevanju jezika (tudi knjižnega) je na Slovenskem v zadnjih dveh desetletjih opaziti neke vrste jezikovni liberalizem. Prinaša številne pozitivne poglede na jezik, ki nedvomno soprispevajo k bolj sproščeni in neobremenjeni rabi lastnega jezika, obenem pa vsebuje nemalo vprašanj ali celo pasti.

V knjigi *Jezičnica* avtorice Helene Uri, ki je bila leta 2016 prevedena tudi v slovenski jezik, je v poglavju z naslovom *Kdo odloča o tem, kaj je prav in kaj narobe* zapisano:

Jezik je tvoj!

/.../ Ampak čeprav ti učiteljica vse pokraca z rdečo in spis slabo oceni, ker ga nisi napisal po pravopisnih pravilih, je jezik predvsem tvoj. Ti najbolj odločaš, kaj boš z njim. Lahko ga uporabljaš po mili volji, izmišljaš si nove besede, obračaš stare, igraš se s tem in okušaš ono. Ti odločaš, kaj boš povedal in kako boš to povedal – če sploh kaj. V Sloveniji se marsikdo boji, da bo slovenščina ugonobila angleščina. Kdo odloča, kateri jezik naj govorimo? Oblasti bi seveda lahko sestavile hude zakone in predpise, lahko bi celo kaznovale kršitelje, vendar je vprašanje, ali bi to kaj pomagalo. Najpomembneje je, kaj o tem mislite in čutite vi, ki jezik uporabljate. (*Jezičnica*: 118)

Nadalje lahko tudi beremo:

Če se mladini zdi bolj špansko, da kaj reče ali zapiše po svoje, pa naj! Jezik prihodnosti pripada pač mladim, mi starci nimamo tu prav veliko besede! Vi odločate o jeziku! Nas, malce starejše, lahko tolaži le dejstvo, da če se bo ponekod naglas prenesel z drugega ali tretjega zloga na prvega ali če se široka e in o v ustreznih sklonih ne bosta ožila, ne bo tega nihče pogrešal. Še starci ne /.../. (*Jezičnica*: 119)

Omenjena smernica je do določene mere v popolnem nasprotju s smernicami, ki smo jih na Slovenskem lahko zaznali še pred dobrim desetletjem in več.

Pri analizi navedenih citatov se kaj kmalu izkaže, da prihaja do prepleta implicitne in eksplisitne norme oz. individualne in institucionalno predpisane norme. Zavedanje

implicitne, družbeno pogojene norme, pravica do individualne norme in nujnost eksplisitne, institucionalno predpisane norme so tri različne ravni norme, ki lahko medsebojno neodvisno soobstajajo, obenem pa druga na drugo vplivajo. Vprašanje pa je, v kolikšni meri zavedanje, oblikovanje in upoštevanje vseh treh, predvsem pa individualne norme, vpliva na splošno stanje razumevanja in razumljivosti (tudi pismenosti ali, zelo splošno rečeno, sporazumevalne zmožnosti) pri govorcih. S tem so neobhodno povezana številna vprašanja, kot so: vprašanje posameznikove svobode, vloge eksplicitne norme, načrtovanja jezikovne politike, vprašanje jezikovnega izobraževanja na vseh ravneh itd. Vsakdo, ki se na kakršenkoli način ukvarja s katerokoli normo, bi moral brezpogojno upoštevati danosti vseh treh norm. Kot bomo skušali kasneje nakazati, lahko kljub poudarjanju enakovrednosti vseh variant jezika in zaradi pomanjkanja raziskav konkretnih jezikovnih situacij v vseh možnih okoliščinah in pogostega izhajanja iz jezikoslovčevega lastnega dojemanja jezikovne realnosti (lastnega stališča do jezika) problematika »nesproščene« rabe lastnega jezika, nizka raven sporazumevalne zmožnosti, (dvosmerno) nerazumevanje itd. ostajajo v realnosti prisotni.

1.4 Ljudski preskriptivizem

Kljub čedalje pogostejšemu sproščnemu pristopu k rabi knjižnega jezika (jezikovnemu liberalizmu) pa je na Slovenskem opaziti tudi porast ljudskega preskriptivizma, ki odraža stališča do jezika, do drugih varietet, do govorcev drugih varietet, kakršna lahko največkrat zasledimo pri govorcih nejezikoslovcih.

Skupne predpostavke vseh oblik ljudskega preskriptivizma so: a) da obstaja le en pravi način govorjenja in pisanja jezika, b) da je vsakršen odmik od predpisane knjižne norme znak barbarizma, nepismenosti in c) da morajo ljudje uporabljati le knjižni jezik, saj je neuporaba knjižnega jezika znak neumnosti, primitivizma.

Kot primer ljudskega preskriptivizma bomo navedli (kljub številnim pojavom) le en primer, saj dovolj jasno ponazarja vse predhodno navedene predpostavke.

5. 12. 2011 je Društvo za promocijo uporabe roditeljstva pri zanikanju ter ženske dvojine na svojih straneh na Facebooku objavil naslednji poziv:

Fantje in dekleta, vabljeni tudi v skupino za ohranitev slovenščine. A ste za to, da se povežemo, se skupaj angažiramo in dejansko poskusimo kaj spremeniti, ker to, kar se dogaja, je že prešlo v kritično fazo?²

Vprašanje, zakaj je neraba predpisanih knjižnih oblik znak kritičnega stanja, in analiza, ali sploh gre za »kršenje« knjižne norme, sta puščena ob strani. K navedenemu citatu lahko dodamo le to, da je »ulični« preskriptivizem mnogokrat strožji od akademijskega in skoraj dosledno zahteva le eno samo pravilno obliko za določen jezikovni pojav.

V nadaljevanju se bomo osredotočili na pregled stanja razumevanja in razumljivosti na Slovenskem. Z nizanjem primerov oz. citatov, ki bodo podajali sliko omenjenega

2 Dostopno na: <https://www.facebook.com/groups/24171474173/?fref=ts>.

stanja, bomo skušali posredno osmisлити (ali kritično opredeliti) predhodno predstavljena stališča do (knjižnega) jezika.

2 STANJE RAZUMLJIVOSTI IN RAZUMEVANJA

O samem konceptu razumevanja, razumljivosti in razumetju je bilo na Slovenskem za slovenski jezik napisanega že zelo veliko.³ V pričujočem poglavju se torej ne bomo osredotočili na teoretično vprašanje, kaj razumevanje in razumljivost sta, pač pa predvsem na opis stanja razumljivosti in razumevanja na Slovenskem, kakršnega lahko zaznamo na najrazličnejših ravneh rabe slovenskega jezika. Dotaknili se bomo tako rabe jezika v sodnih dvoranah kot tudi ravni sporazumevalne zmožnosti pri osnovnošolskih otrocih 6. in 9. razreda. Gre za zelo različni ravni, ki na prvi pogled nista povezani, v resnici pa obe odražata isto stanje: nerazumevanje in nerazumljivost.

2.1 Realnost govora na sodiščih

H. Tivadar je v prispevku, ki je bil objavljen v zborniku 51. SSJLK (2015: 43-50), analiziral primere zapisa sodnega postopka, v katerem je izpostavil pomen govora in njegovega zapisovanja za sporazumevanje in delovanje v sodobni družbi. Konkretni predstavljeni primeri analize snemanj sodnih obravnav prikazujejo, da je realnost govora na sodiščih pogosto daleč od knjižne izreke in celo razumljivosti.

Kot kaže analiza govora na sodišču v severovzhodni Sloveniji, predstavljena v tem prispevku, je govor udeležencev v sodnem postopku še posebej za poslušalca iz drugega konca Slovenije celo nerazumljiv oz. vsaj zelo težko razumljiv. In v ta namen bi bilo treba prilagoditi tudi pouk jezika v osnovnih in srednjih šolah. Liberalizacija medijskega prostora v zadnjih desetletjih je uveljavila narečja in druge neknjižne zvrsti, obenem pa še zmanjšala delež kakovostnih govorcev (napovedovalcev), zato je spontano učenje knjižnega jezika (preko medijev) težavnejše. To se odraža v javnih in uradnih besedilih, kjer bi moral biti knjižni govor samoumeven za vsakega govorca – vloga javne šole je in bo pri tem odločilnega pomena. (Tivadar 2015: 44)

Delno bi se lahko ta problem nejasnih prepisov popravil z doslednim opozarjanjem sodnika, da naj govorci govorijo ne samo razumljivo, ampak tudi v slovenskem knjižnem jeziku. (Tivadar 2015: 49)

Vprašanje, kaj pomeni oddaljenost od knjižne izreke, in problematiko (ne)upravičenosti zahteve po knjižnem govoru v sodni dvorani, bomo pustili ob strani, kljub temu da je bil prispevek kmalu po objavi deležen številnih nasprotovanj. Ustavili se bomo le pri ugotovitvi, da je realnost govora daleč od razumljivosti.

3 O konceptu razumevanja in razumljivosti so na Slovenskem pisale tudi tele avtorice: Olga Kunst Gnamuš (1995), Jerca Vogel (2012, 2015), Simona Kranjc (1999, 2006), Ina Frbežar (2012).

Zahteva, da morajo govorniki v sodni dvorani uporabljati izključno knjižni jezik, kot tudi nestrinjanje s tem odražata jezikoslovčevu stališče do jezika, do njegove rabe in navsezadnje tudi do splošnih govorcev. Presenetljivo je, da se med vsemi nasprotujočimi mnenji ni prav nobeno osredotočilo na ugotovitev, da je realnost govora daleč od razumljivosti. Kljub poudarjanju enakovrednosti vseh variant jezika in zaradi pomanjkanja raziskav konkretnih jezikovnih situacij v vseh možnih okoliščinah in pogostega izhajanja iz jezikoslovčevega lastnega doživetja jezikovne realnosti (lastnega stališča do jezika) problematika (dvosmernega) nerazumevanja namreč ostaja.

2.2 Nacionalno preverjanje znanja⁴

K nujnosti razmisleka o stanju razumevanja in razumljivosti na Slovenskem in obenem tudi ustreznosti zahtev izključevanja ali omejevanja katerekoli ravni norme ali oblike, varietete, nas usmerjajo tudi rezultati pismenosti, ali posplošeno, sporazumevalne zmožnosti osnovnošolskih otrok. Rezultati Nacionalnega preverjanja znanja kažejo, da se iz leta v leto stopnjujejo težave pri samostojnem tvorjenju jezikovno pravih zaokroženih besedil katerekoli vrste, prav tako pri povzemanju teme, sklepanju o posledicah; posebej izstopajoče je, da precej učencev po 9-letnem šolanju ne dosega niti minimalnih standardov pri rabi lastnega jezika.

V nadaljevanju bomo navedli nekaj daljših citatov iz analize rezultatov NPZ iz slovenščine za šolsko leto 2015/16 in 2020/21, ki podajajo sliko stanja »razumevanja in razumljivosti« med osnovnošolsko mladino. Citatov torej ne bomo povzemali, saj želimo prikazati stanje, ki je iz leta v leto bolj zaskrbljujoče, obenem pa želimo s podanimi citati vsaj delno osmisliti predhodno omenjena stališča do (knjižnega) jezika oz. jih kritično ovrednotiti.

Dosežki opozarjajo, da imajo učenci, kadar morajo v izhodiščnih besedilih poiskati ustrezne podatke in jih uporabiti v besedilu, ki ga sami tvorijo, precej težav. Skrb zbujajo dejstva, da gre tudi pri teh nalogah za naloge, ki po učnem načrtu preverjajo minimalne standarde. (2016: 3, 6. razred)

Problem je, kot opozarjamo že nekaj zadnjih let, predvsem samostojno ubesedovanje odgovorov,⁵ še posebej, če se preverja tudi njihova jezikovna pravilnost, pa naj gre za besedila, tvorjena ob umetnostnem ali ob neumetnostnem besedilu. (2016: 4, 6. razred)

Tudi letošnji opisi dosežkov kažejo, da številni učenci po prvih šestih letih šolanja ne dosežajo nekaterih minimalnih standardov znanja, težave pa se kažejo predvsem v (smiselnem in jezikovno pravilnem) povzemanju teme, sklepanju

4 Nacionalno preverjanje znanja (NPZ) je zunanjše pisno preverjanje znanja učencev ob koncu drugega (6. razred) in tretjega obdobja (9. razred) osnovne šole. Učenci opravljajo NPZ iz slovenščine, matematike in predmeta, ki ga vsako leto znova, 1. septembra, določi minister. NPZ je ob koncu 9. razreda obvezen za vse učence, vendar ne vpliva na zaključno oceno iz predmeta, prav tako ne vpliva na možnosti prehoda v srednjo šolo.

5 Podčrtala avtorica prispevka.

o posledicah dogajanja in tudi v metajezikovnem znanju. Še posebej izrazito se težave kažejo pri samostojnem tvorjenju jezikovno pravilnih zaokroženih besedil (in to ob besedilu katerekoli zvrsti oz. vrste). Prav jezikovna pravilnost je namreč element, ki vsako leto znova pripade modremu območju, čeprav po UN sodi med minimalne standarde. Šestošolci sicer res še ne poznajo vseh pravopisnih in drugih slovničnih pravil in še nimajo veliko izkušenj s samostojnim pisanjem, a bi jih prav zato kazalo usmerjati v tovrstna jezikovna opravila. Podobno velja za metajezikovno zmožnost (na tem področju bi kazalo povezovati slovenščino s tujimi jeziki, ki se jih učijo učenci). (2016: 5, 6. razred)

Več težav imajo pri uporabi, ki zahteva tudi analizo in sintezo. To se še posebej izrazito kaže pri samostojnem tvorjenju zaokroženih besedil (in to ob besedilu katerekoli zvrsti oz. vrste), in to kljub temu da gre za vodeno pisanje z razmeroma natančnimi navodili glede vsebine in kljub dejstvu, da imajo učenci s podobnimi besedili (kot je npr. interpretacija grafa) opraviti tudi pri drugih predmetih. Posebno skrb zbuja jezikovna pravilnost tvorjenih besedil – čeprav gre za minimalne standarde, učenci z najnižjimi dosežki pri tej točkovani enoti dosejajo komaj kako točko. (2015: 7, 9. razred)

Tudi letošnji opisi dosežkov kažejo, da številni učenci po 9-letnem šolanju ne dosegajo niti najnižjih standardov znanja, težave se kažejo tako v eksplicitnem slovničnem znanju (gl. območje nad modrim) kot tudi z (omejenim) besednim zakladom. Še posebej izrazito pa se težave kažejo pri samostojnem tvorjenju jezikovno pravilnih zaokroženih besedil (in to ob besedilu katerekoli zvrsti oz. vrste). (2016: 6, 9. razred)

Glede na rezultate preizkusa predlagamo, da bi bilo treba pri jezikovnem pouku posvečati še več pozornosti razvijanju jezikovne in metajezikovne zmožnosti. /.../ Tako pri pouku jezika kot pri pouku književnosti naj učitelji spodbujajo učence k branju in tvorjenju raznovrstnih besedil in naj vztrajajo pri tem, da so učenci pozorni na jezikovno pravilnost besedil, ki jih tvorijo. (2020/21: 67, 6. razred)

Ker citati sami po sebi pričajo o stanju pismenosti oz. sporazumevalne zmožnosti na ravni rabe pisnega, knjižnega jezika med osnovnošolsko mladino, jih ne bomo razlagali ali kakorkoli povzemali. Vsekakor pa velja premisliti o vzrokih za tovrstno stanje, saj rezultati kažejo, da se rezultati NPZ iz slovenščine pokrajinsko ne razlikujejo in da gre za pojav, stanje, ki ga lahko zaznamo na celotnem ozemlju Slovenije.⁶

6 Poudariti velja, da gre za preverjanje klasične pismenosti, se pravi pismenosti na ravni oblikovanja pisnega koherentnega besedila, pri čemer je treba upoštevati dana tematska izhodišča. Prav tako se preverja stopnja razumevanja na ravni branja izhodiščnega besedila, v katerem je treba poiskati zahtevane podatke (npr. luščenje podatkov).

Tabela: Porazdelitev dosežkov iz NPZ pri slovenščini po regijah za 6. razred v šolskem letu 2020/21⁷

Regija	Povprečni dosežek, izražen v odstotkih
Zasavska regija	52,43
Obalno-kraška regija	52,45
Pomurska regija	52,64
Goriška regija	53,36
Podravska regija	53,40
Jugovzhodna Slovenija	54,13
Koroška regija	54,20
Posavska regija	54,83
Savinjska regija	55,17
Primorsko-notranjska regija	55,22
Gorenjska regija	55,63
Osrednjeslovenska regija	56,56

Vsekakor je navedeno stanje nujno povezati tudi z izhodiščno predstavljenimi stališči do jezika, še posebej do knjižnega/standardnega jezika, s stališči do poučevanja prvega jezika in navsezadnje tudi s stališči do klasične pismenosti (do ročnega pisanja daljših enogovornih smiselno zaokroženih besedil, do recepcijske zmožnosti z branjem katerekoli vrste besedil itd.).

Ob koncu pregleda rezultatov NPZ iz slovenščine se med vprašanji o vzrokih za tovrstno stanje poraja tudi vprašanje jezikoslovčevega zavedanja in upoštevanja potreb vseh govorcev:

Če ljudje sporočil ne razumejo, za to niso nujno krivi sami (in njihova funkcionalna nepismenost), temveč so zelo verjetno krivi kar tvorci, saj se niso dovolj zavedali potreb uporabnikov ne njihovega znanja. (Stabej 2004, po Ferbežar 2012: 45)

Kljub temu, da se navedeni citat neposredno ne navezuje na obravnavo rezultatov NPZ in z njimi povezanimi vprašanji, predstavlja smiselno izhodišče za razmišljanje o ukrepih, ki bi lahko privedli k zvišanju ravni stanja razumevanja in razumljivosti na Slovenskem. Smisel jezikovnega načrtovanja in jezikovnega poučevanja mora biti namreč vedno neobhodno povezana z jezikoslovčevim zavedanjem in upoštevanjem potreb vseh uporabnikov določenega jezika.

⁷ Dostopno na spletni strani Državnega izpitnega centra: <http://www.ric.si/mma/Letno%20poro%20%20ilo%20NPZ%202016/2016122114351304/>

3 SKLEP

Vsakršna obravnava ali poskus rešitve problematike razumevanja in razumljivosti oz., širše gledano, sporazumevalne zmožnosti je vedno postavljen/a pred izziv vključevanja ali izključevanja utemeljenega ali neutemeljenega upoštevanja vseh treh ravni normativne pojavnosti in jezikoslovčevega lastnega stališča do jezika. Ob vsem tem je velika nevarnost, da kot jezikoslovci, pedagogi, didaktiki spregledamo smisel jezikovnega načrtovanja, smisel poučevanja jezika.

Za konec lahko torej le še enkrat ponovimo, kar smo predhodno že zapisali, da kljub poudarjanju enakovrednosti vseh variant jezika in zaradi pomanjkanja raziskav konkretnih jezikovnih situacij v vseh možnih okoliščinah in pogostega izhajanja iz jezikoslovčevega lastnega dojemanja jezikovne realnosti (lastnega stališča do jezika) problematika (dvosmernega) nerazumevanja, nerazumljivosti, stiska marsikaterega govorca pri rabi lastnega jezika namreč ostaja.

Viri in literatura

- BITENC, Maja (2016) *Z jezikom na poti med Idrijskim in Ljubljano*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- DOBROVOLJC, Helena/Nataša JAKOP (2011) *Sodobni pravopisni priročnik med normo in predpisom*. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.
- FRBEŽAR, Ina (2012) *Razumevanje in razumljivost besedil*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- GARRETT, Peter/Nikolas COUPLAND/Angie WILLIAMS (2003) *Investigating Language Attitudes. Social Meanings of Dialect, Ethnicity and Performance*. Wales: University of Wales Press.
- GORJANC, Vojko/Polona GANTAR/Iztok KOSEM/Simon KREK (ur.) (2015) *Slovar sodobne slovenščine*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- GRANIČ, Jagoda (ur.) (2009) *Jezična politika i jezična stvarnost*. Zagreb: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku.
- IGLER, Jakob (1971) "H kritikam pravopisa, pravorečja in oblikoslovja v SSKJ." *Slavistična revija* 19/4, 433–462.
- JEROVŠEK, Petra (2014) *Jezikovna stališča mladih do slovenščine in nemščine na avstrijskem Koroškem. Diplomsko delo*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- KRANJC, Simona (1999) *Razvoj govora predšolskih otrok*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- KRANJC, Simona (2006) *Poglavja iz skladnje otroškega govora*. Mengeš: Izolit.
- KUNST GNAMUŠ, Olga (1995) *Teorija sporazumevanja*. Ljubljana: Pedagoški inštitut.
- PERCY, Carol/Mary Catherine DAVIDSON (ur.) (2012) *The Languages of nation. Attitudes and Norms*. Bristol: Multilingual Matters.
- REBOURCET, Séverine (2008) "Le français standard et la norme: l'histoire d'une nationalisme linguistique et littéraire a la française." *Communication, lettres et sciences du langage* 2/1, 107–118.
- STATISTIČNI PODATKI NPZ: http://www.ric.si/preverjanje_znanja/statisticni_podatki/. /Dodati datum dostopa!/

- TIVADAR, Gorazd/Hotimir TIVADAR (2015) "Problematika snemanja in zapisovanja govornih besedil na slovenskih sodiščih (na primeru sojenja na okrajnem sodišču v severovzhodni Sloveniji)." V: Hotimir Tivadar (ur.), *Država in narod v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi. 51. SSJLK*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 43–50.
- TOPORIŠIČ, Jože (2000) *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.
- TOPORIŠIČ, Jože (2007) *Jezikovni pogovori iz Sedem dni*. Maribor: Založba Pivec.
- VIDOVIČ MUHA, Ada (2013) *Moč in nemoč knjižnega jezika*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- VOGEL, Jerca (2012) "Sodobnejše pojmovanje sporazumevalne zmožnosti kot izhodišče za prenovo jezikovnega dela izpita iz slovenščine na splošni maturi." *Jezik in slovstvo* 57/1, 67-81.
- VOGEL, Jerca (2015) "Kultura v sporazumevanju - presežek ali 'nujni pogoj'?" V: Mojca Orel (ur.), *Sodobni pristopi poučevanja prihajajočih generacij. EDUvision 2015*. Polhov Gradec: EDUvision, 98–113.

Summary

SOME NOTES ON COMPREHENSION AND COMPREHENSIBILITY IN CONTEMPORARY SLOVENE: THE CASE OF THE SLOVENE NATIONAL LANGUAGE TEST

This paper investigates Slovene school pupils' levels of oral and written comprehension in the Slovene language and the appropriateness of the requirements which exclude or limit specific norms, forms or varieties. The results of the National Knowledge Test (Nacionalno preverjanje znanja – NPZ) reveal that pupils' difficulties not only in producing linguistically correct and coherent texts of any kind on their own, but also in summarising topics and in logical reasoning are increasing year on year. It is particularly striking that a significant number of pupils do not even reach the minimum standards in the use of their own language after 9 years of schooling. According to NPZ statistics, pupils have considerable difficulty extracting relevant information from source texts and using it in texts of their own, even though these tasks are, according to the curriculum, among the minimum standards tested. Students have even more difficulty with tasks that also require analysis and synthesis. This is particularly evident in pupils' independent production of complete and coherent texts (in addition to texts of specific types or genres), despite the fact that this is a guided writing task with relatively precise instructions concerning the required content, and despite the fact that pupils have to write similar texts (such as the interpretation of graphs) in other subjects. Particular attention should also be paid to the linguistic accuracy or appropriateness of the texts produced. Although these are minimum standards, the lowest-achieving pupils in this unit score barely above zero.

Keywords: comprehension, comprehensibility, communicative competence, national language test

Povzetek
STANJE RAZUMLJIVOSTI IN RAZUMEVANJA NA SLOVENSLEM.
PRIMER NACIONALENGA PREVERJANJA ZNANJA

Na stanje razumevanja in razumljivosti na Slovenskem in obenem tudi ustreznosti zahtev izključevanja ali omejevanja katerekoli ravni norme ali oblike, varietete med drugim kažejo tudi rezultati pismenosti, ali posplošeno, sporazumevalne zmožnosti osnovnošolskih otrok. Rezultati Nacionalnega preverjanja znanja kažejo, da se iz leta v leto stopnjujejo težave pri samostojnem tvorjenju jezikovno pravilnih zaokroženih besedil katerekoli vrste, prav tako pri povzemanju teme, sklepanju o posledicah; posebej izstopajoče je, da precej učencev po 9-letnem šolanju ne dosega niti minimalnih standardov pri rabi lastnega jezika. Kot navajajo poročila (Statistični podatki NPZ), imajo učenci, kadar morajo v izhodiščnih besedilih poiskati ustrezne podatke in jih uporabiti v besedilu, ki ga sami tvorijo, precej težav, čeprav gre tudi pri teh nalogah za naloge, ki po učnem načrtu preverjajo minimalne standarde. Še več težav imajo učenci pri uporabi, ki zahteva tudi analizo in sintezo. To se še posebej izrazito kaže pri samostojnem tvorjenju zaokroženih besedil (in sicer ob besedilu katerekoli zvrsti oz. vrste), in to kljub temu da gre za vodeno pisanje z razmeroma natančnimi navodili glede vsebine, in kljub dejstvu, da imajo učenci s podobnimi besedili (kot je npr. interpretacija grafa) opraviti tudi pri drugih predmetih. Posebno pozornost velja nameniti tudi jezikovni pravilnosti oz. ustreznosti tvorjenih besedil. Čeprav gre za minimalne standarde, učenci z najnižjimi dosežki pri tej točkovani enoti dosegajo komaj kako točko.

Ključne besede: razumevanje, razumljivost, sporazumevalna zmožnost, nacionalno preverjanje znanja